

Dvouleté děti v mateřské škole: Jak je posílit v nové sociální roli

PhDr. Petra Bendová, Ph.D.

V posledních letech dostávají své místo v mateřské škole i dvouleté děti. To vyžaduje rozdílný pedagogický přístup i styl komunikace. Jak nastavit organizaci procesu edukace u takto malých dětí? Co byste měli pozorovat v jejich rozvoji? A jaké hračky jim nabízet? Vysvětlíme také, proč se neobejdete bez spolupráce s rodinou a co si ohlídat při adaptaci.

Práce s dětmi raného věku v mateřské škole se do značné míry odlišuje od pedagogické práce s dětmi tříletými, což souvisí s celkovým dozráváním dítěte v oblasti psychomotorické a roli zde hrají také vazby na sociální okolí.

Při vzdělávání dvouletých dětí je nezbytné, aby pedagog vždy úzce spolupracoval se zákonnými zástupci dítěte a spolu s nimi se pokusil o propojení režimu dne dítěte v rodině a v MŠ. Měl by také individuálně podporovat aktivitu dětí, jejich zvědavost, touhu po objevování, ale současně je nepřetěžovat. Vytvořit pevné základy pro postupné osamostatňování dítěte v oblasti sebeobsluhy a socializace směřující k rozvoji jeho osobnosti. Ve vztahu k přípravě i realizaci edukačního procesu je vždy třeba počítat s tím, že každé dvouleté dítě je jiné.

Diagnostika schopností a dovedností

Z hlediska diagnostiky schopností a dovedností dvouletých dětí je ideální orientovat se podle vývojových škál, jež jsou dostupné pouze psychologům. Parciálně je možné vycházet a úroveň

dítěte posuzovat v kontextu informací prezentovaných v publikacích vývojové psychologie. Dostupným materiálem, který lze funkčně využít ke zhodnocení vývojové úrovně dvouletého dítěte v oblasti hrubé motoriky, jemné motoriky, řeči, sebeobsluhy a sociálního vývoje, myšlení a vnímání, je **publikace Waltera Strassmeiera „260 cvičení pro děti raného věku: soubor cvičení pro děti s nerovnoměrným vývojem a děti handicapované“**. Autor do přehledových/diagnostických tabulek implementoval v podobě konkretizovaných dovedností výše zmíněné vývojové

dítě určitou dovednost neumí/nezvládá, pedagog v ní (v případě potřeby) nalezne i návod, jak s ním danou činnost trénovat, jaké pomůcky k tomu zvolit, ale může se zde i inspirovat ve volbě rozvoje dalších dovedností, vývojově navazujících na již zvládnuté.

Co by mělo umět dvouleté dítě?

Jak se dvouleté dítě liší ve svých schopnostech a dovednostech od tříletého? Pokud se pokusíme stručně shrnout, co vše by mělo umět dvouleté dítě na-

„ **Motorický vývoj je těsně spojený se sebeobsluhou a sociálním rozvojem dítěte, stejně jako s řečí.**

škály. Poskytuje výčet dovedností, jež by mělo dítě v uvedených oblastech postupně ve svém vývoji zvládnout. Vyhodnocením jednotlivých položek tak pedagog získá **přehled o (ne)rovnoměrnosti vývoje** dítěte, a pokud se zaměří na jednotlivé oblasti konkrétně, nalezne zde i praktické náměty pro další rozvoj dítěte. Publikace je navíc koncipována jako metodika, takže pokud

stupující do MŠ v oblasti hrubé motoriky, pak by mělo zvládat lézt a plazit se, sedět rovně na malé židličce, **stát bez opory**, mít **osvojenou chůzi** (jen výjimečně upadnout), s přidržováním zvládat chůzi do schodů (s přisouváním nohy), házet a kopat do velkého míče (nemusí trefit cíl), hrát si na bobečku, aniž by se opíralo o ruce, **samo si najít aktivitu**, které se bude věnovat.

Do tří let by se pak mělo dítě naučit bez přidržování kopnout do míče, lézt po nábytku a překonávat překážky, zvládat chůzi do schodů a ze schodů s dopomocí (s držením) a střídat při tom dolní končetiny, zvládnout poskoky oběma nohama na jednom místě, po předvedení chodit po špičkách, stát jednu sekundu na jedné noze a jezdit na tříkolce.

V oblasti jemné motoriky by mělo standardně zvládat úchop malých korálků/kuliček **klešťovým úchopem** (= palcem a ukazováčkem), vhodit kostku/y do malé nádoby a dokázat ji/e vyjmout zpět, podle vzoru vhadzovat korálky/kuličky do lahve, **obracet stránky v knížce** jednu po druhé, ukazováčkem se dotknout malých předmětů, držet účelně (nikoliv správně) tužku/pastelku, otevřít krabičku, postavit **věž ze tří kostek**, rozbalit bonbon (zabalenou sladkost), navléci alespoň tři korále o průměru 24 mm.

Do tří let se pak naučit složit věž ze šesti kostek, dle vzoru nakreslit vodorovně a svisle čáry, chytit kutálející se míč alespoň třikrát ze čtyř pokusů, stavět z malých konstrukčních prvků (např. LEGO), navléknout alespoň čtyři

korálky o průměru 12 mm, po předvedení přeložit list papíru, správně držet pastelku, vymodelovat váleček z plastelíny.

Je třeba mít na paměti, že oblast motorického vývoje je úzce spjata s rozvojem sebeobsluhy a sociálního rozvoje dítěte, ale i řeči/komunikace.

Dvouleté dítě reaguje na „ne“ či „dost“, dokáže si hrát na schovávanou, hraje si v přítomnosti ostatních dětí, ale ještě ne s nimi, mazlí se s panenkou/plyšákem, **pomáhá při úklidu** hraček, se zájmem se na sebe dívá do zrcadla, drží ruce nahoře nad hlavou, aby bylo nápomocno při oblékání, dokáže si **svléknout ponožky**, ale zou-

hnout se mu (např. hořící svíčka), pít brčkem, lépe jíst lžící a naučit se jíst vidličkou, umýt si a osušit si ruce, na pokyn se rozdělit s ostatními, oznámit potřebu na toaletu (ve dne i v noci), stáhnout si kalhoty, když jde na toaletu, dobrovolně si jít lehnout a odpočinout si. Tříleté děti se také pokoušejí pomáhat v domácnosti (např. zametáním atd.).

Dvouleté dítě se orientuje ve slovní zásobě vztahující se k věcem a osobám, s nimiž přichází do kontaktu, jakož i k aktivitám všedního dne, opakuje slova, která zaslechne, slovní zásoba je **kolem 300 slov**, dokáže **ukázat části těla** na sobě/na panence, tvoří první dvouslovné věty, zvládne reagovat

” Adaptace dítěte by měla probíhat citlivě, postupně a promyšleně, v úzké spolupráci s rodinou.

vání obuvi většinou ještě nezvládá, **pije samostatně** z hrníčku či ze sklenice, jí samostatně lžící (ale může ještě drobit, bryndat), uposlechne/reaguje na jednoduchý pokyn.

Během dalšího roku by se mělo dítě naučit vyhodnotit nebezpečí a vy-

na otázku, co by chtělo – **projeví své přání**, dokáže ukázat požadovanou věc na obrázku, začíná klást otázky typu „Co to je?“ a „Kdo to je?“

Do tří let by dítě mělo odpovědět na otázku, jak se jmenuje (uvést své jméno a později i příjmení), rozlišit „vel-

ky" vs. „malý“, používat zájmena „já“ – „mně“ – „můj“, používat věty se třemi až pěti slovy, dochází k nárůstu slovní zásoby cca na 1 000 slov – slovník je obohacen nejen o podstatná jména, ale také o slovesa, přídavná jména a předložky. Dítě rozumí delším instrukcím a ve třech letech by mělo být již také schopno zreprodukovat krátkou básničku, písničku.

Z hlediska myšlení a vnímání dvouleté dítě **spontánně čmárá**, ukáže pět částí těla na panence, na vyzvání ukáže dvě osoby, napodobuje bubnování paličkami, pozná minimálně šest věcí ve svém okolí, **chápe pojem více**, dokáže do sebe zasunout 3 duté válečky.

Postupně se mezi druhým a třetím rokem učí vkládat geometrické tvary do odpovídajícího výřezu, projevuje náznaky vlastnického myšlení („můj“ vs. „mně“), chápe význam číslic jedna/dva, položí pět kostek do jedné řady, přiřadí navzájem tři dvojice obrázků, nalezne dvě schované věci, roztřídí kostky podle dvou barev, na vyzvání ukáže červenou, žlutou a modrou barvu, chápe předložky „na“ vs. „pod“.

V období mezi druhým a třetím rokem dochází u dítěte k viditelnému a intenzivnímu rozvoji řeči, ale také k osamostatňování se. Charakteristický je i rozvoj motorických dovedností,

zdokonalují se pohybové dovednosti a zlepšuje se koordinace pohybů. Dítě aktivně expanduje do okolí s cílem poznávat, objevovat, manipulovat s předměty a experimentovat.

Podpora adaptace dítěte – citlivě a promyšleně

Významnou úlohu má v tomto období zejména výchova v rodině. Sociální vazby v rodině podmiňují psychický vývoj dítěte. Některé dvouleté děti mohou mít v MŠ obtíže s adaptací, naopak jiné jsou schopné bez problémů a s radostí navštěvovat mateřskou školu či jiné zařízení určené pro děti mladší tří let. Úkolem pedagogů je doplňovat rodinnou výchovu a zajistit dítěti podnětné prostředí, které povede k jeho rozvoji a aktivnímu učení. **Množství podnětů** by mělo být **vždy přiměřené**.

Pro některé děti může být zahájení edukace od dvou let velmi přínosné, a to z důvodu kompenzování případných nedostatků vyplývajících z málo podnětného rodinného prostředí (např. se může jednat o rodiny s nízkým socioekonomickým statusem či aplikující nevhodný výchovný styl). Zařazení dětí mladších tří let do MŠ může rodičům poskytnout realistický náhled na vývoj jejich dítěte, nepřečeňování

jeho dovedností a vést k optimalizaci požadavků směrem k dítěti, neboť i příliš podnětné rodinné prostředí může být pro dítě do značné míry náročné a stresující.

Dítě se v prostředí MŠ **začíná osamostatňovat a odpoutávat se** od rodiny, a to prostřednictvím vrstevnické skupiny (což platí i pro děti dvouleté). Jedná se o proces probíhající po celé předškolní období. Kvalitní předškolní vzdělávání dítě rozvíjí, motivuje, podporuje, čímž mu usnadňuje jeho socializaci a vytváří předpoklady pro další edukaci. MŠ nemůže vytvořit optimální podmínky pro adaptaci dvouletého dítěte bez úzké spolupráce s rodinou. Adaptační proces by měl probíhat citlivě, a to s ohledem na individualitu dítěte. Dítě si bude zvykat nejenom na nové prostředí, ale i na nové kamarády a paní učitelky. Odloučení od rodičů patří k zásadním problémům procesu adaptace. Ta by měla být postupná a promyšlená. Dítě se může například spolu s maminkou účastnit pobytu na zahradě a pozorovat hru ostatních, poté v doprovodu zákonného zástupce v MŠ strávit hodinu, dvě, tři atd. Pokud dítě na počátku adaptačního období onemocní, je vhodné zařadit opětovné postupné navvykání na režim v MŠ. Dobré je také **proces loučení** v MŠ **ritualizovat** (např. polibek, „placák“, předání oblíbené hračky, kterou si dítě bere s sebou do třídy) a **neprodlužovat** (pozn. na všechny zúčastněné působí traumaticky). Je třeba zdůraznit, že pedagogové MŠ by měli respektovat styl výchovy dítěte v rodině a rodina by měla současně respektovat pravidla vymezená v mateřské škole.

Přijímání dětí mladších tří let do MŠ s sebou přináší potřebu zvýšené **dopomoci ze strany dospělých** osob (pozn. v zájmu zajištění individualizované péče). Je třeba počítat také s dovybavením MŠ například přebalovacím pultem, úpravou umývárny přidáním dětských umyvadel a stupínku před umyvadlo, úpravou dětských toalet, nákupem nočníků (pozn. pokud je dítě z rodiny zvyklé používat nočník, tak by mateřská škola měla být schopna

podmínky takto upravit a postupně ve spolupráci s rodinou vést dítě k používání toalety). Pokud je mateřská škola vybavena sprchovým koutem, ideální je třídu dvouletých dětí umístit právě v jeho blízkosti, pokud to možné není, pak lze umyvadlo v dětské umývárně opatřit sprchovou hadicí. Pro **zajištění zvýšených nároků na hygienu**, převlékání a případné přebalování dvouletých dětí je nezbytně nutná pomoc nepedagogického pracovníka. U dvouletých dětí je potřeba také respektovat jejich zvýšenou potřebu spánku a zajistit **klidný prostor pro odpolední odpočinek** a zároveň upravit i denní režim. Je nutné počítat s delším časovým prostorem nejenom pro odpočinek, ale i na stravování, převlékání apod. S ohledem na výše uvedená specifika by se maximální počet přijatých dětí ve třídě dvou až tříletých dětí měl pohybovat maximálně **do počtu 15 dětí**, a to za podmínky souběžného působení dvou pedagogů.

Pedagogové MŠ by měli dokázat ve vztahu k edukaci dvouletých dětí vytvořit podmínky pro jejich adaptaci, podporovat rozvoj motorických dovedností a poznávacích procesů, dále

” Výběr hraček má být pestrý a promyšlený tak, aby jich byl dostatek a zároveň dítě nepřesytily.

pak rozvíjet komunikaci, využívat učební nápodobou a vytvářet prostor pro volnou hru i pro experimentaci, vést děti k postupnému osamostatňování a podporovat rozvoj jejich osobnosti.

Rozvoj motoriky a poznávacích procesů

Rozvoj pohybových dovedností umožňuje dvouletému dítěti postupně pronikat do širšího okolí a účastnit se většího spektra činností. Motorický vývoj je úzce svázán s potřebou aktivity, kterou dítě uspokojuje především pohybem. Prostředí mateřské školy by mělo být bezpečné, ale pedagogové by měli vytvořit podmínky vedoucí

Jak podpořit rozvoj komunikace?

Řeč je základním prostředkem pro sociální začlenění dítěte. Dvouleté dítě komunikuje nejen s dospělými, ale i se svými vrstevníky. V tomto věku se u dětí typicky vyskytují vývojové odchylky artikulace a mnoho hlásek se teprve artikulačně zpřesňuje. Proto je důležité zajistit správný mluvní vzor. Verbální projev učitelky MŠ by měl být intaktní, protože děti předškolního věku se učí nápodobou (pozn. předejdeme tak s velkou pravděpodobností fixaci odchylek artikulace). Intenzivně se rozvíjí porozumění řeči (slovům, větám), narůstá pasivní slovník dítěte (dítě slovům rozumí, ale nepoužívá je), ale i slovník aktivní (slova, která dítě aktivně používá). Děti se ke komunikaci vzájemně motivují (pozn. snaha dorozumět se s vrstevníky), rády si (většinou za participace dospělé osoby) prohlížejí lepopřel, preferují básničky/písničky doprovázené pohybem, eventuálně Orffovým instrumentálem.

k podpoře tělesného rozvoje, zdraví, osobní spokojenosti a pohody dítěte (tzn. ponechat volný prostor v herně pro spontánní pohybové aktivity, vymezený bezpečný prostor na zahradě atd.). Neuspokojená potřeba pohybové aktivity bude u dítěte vyvolávat napětí a u některých až neurotické projevy.

Kromě dostatku příležitostí pro pohyb potřebuje dvouleté dítě poznávat svět, v němž žije, i prostřednictvím smyslů, experimentů a zkušeností. Má potřebu se ve svém okolí zorientovat.

pozornost hračkou či aktivitou. Z informace, že maminka/tatínek přijde po obědě/po spinkání nedokáže dvouleté dítě ještě „profitovat“.

Dvouleté děti mají již určité informace o okolním světě, jsou však útržkovité a chybí jim vzájemné pochopení a propojení. Tomuto faktu je vhodné přizpůsobit také výběr (didaktických) hraček. V kontextu postupného rozvoje symbolického myšlení lze pozorovat u dětí **symbolickou hru**, do které prozatím promítají i svou upravenou představu o světě. Rády experimentují, zabývají se o manipulační hry (vkládačky, puzzle, staví z kostek, ...) a preferují hry s pohybem.

Pedagogové MŠ mohou úpravou prostředí a vhodnou nabídkou činností dítěti napomáhat v chápání okolního světa a motivovat je k dalšímu poznávání a učení, stejně tak i učit žít ve společnosti vrstevníků a prostřednictvím jednoduchých pravidel mu přibližovat společenské normy.

Učení se nápodobou s podporou volné hry a experimentace

Hra dítěti přináší radost, ve hře se realizuje, promítá do ní vlastní přání a zpracovává své zkušenosti, realitu. Dítě svět zkoumá nejenom prostřednictvím smyslů, ale i během pohybových aktivit, objevuje a zkoumá různé materiály (bahno, vodu v kaluži, bramborovou

K tomu je nutné dítěti poskytnout nejenom čas a vytvořit dostatečný prostor, ale zajistit i přísun vhodných podnětů. Těch by nemělo být málo, ale ani mnoho. Pokud má dítě kolem sebe veliké množství hraček, tak si z jejich nabídky nedokáže vybrat. Vhodné je **nabídku hraček obměňovat**, učitelka mateřské školy by měla promýšlet, které podněty dítě potřebuje, tak aby ho nepřesytily, nenudily, aby pro něho byly srozumitelné a rozvíjely ho.

Orientace v čase je pro dvouleté děti velice obtížná. Jako efektivní se tedy jeví vždy zaměřit **pozornost dítěte na přítomnost** – na to, co prožívá. Ve chvílích, kdy dítě začíná „tesknit“ po rodičích, je vhodné upoutat jeho

kaši na talíři atd.), předměty, prozkoumává prostor, ale také poznává sebe samo i ostatní lidi.

Vždy je třeba brát v potaz, že **pozornost** dvouletého dítěte je **velmi krátkodobá**. Při herních činnostech si vystačí chvílemi samo, chová se jako objevitel, ale po chvíli potřebuje ke své hře dospělého. Přítomnost pedagoga MŠ usnadňuje hru s vrstevníky, za jeho asistence děti mohou být nejenom v častějším kontaktu, ale mohou si „hrát společně“, přestože v tomto období se ještě stále vyskytují spíše **hry vedle sebe**, tzv. paralelní.

V činnostech dvouletých dětí by měla převažovat **volná hra** a měl by být vytvořen dostatečný prostor pro pohybové aktivity, ale i prostor pro objevování, zkoumání, experimentování. Pedagogové MŠ by měli být schopni připravit vzdělávací nabídku pro dvouleté děti, a to nejen úpravou samotného prostředí, ale i výběrem hraček. Lze využít hračky určené pro tříleté, např. kočárky s panenkami, kuchyňky, auta či pracovní koutky, kde dítě může zatloukat, montovat, demontovat atd., a tuto nabídku doplnit dále třeba o stavebnice z větších prvků = kostky, které lze stavět

na sebe, ale i vláčky, které lze zapojovat za sebe atd., vkládačky, zvukové hračky, hry, jež rozvíjejí manipulační a senzomotorické schopnosti apod. Dále pak sportovní náčiní, dětské hudební nástroje, ale též běžné předměty a různé materiály (písek, voda, modelovací hlína, barvy, látky, dřevěné špalíčky atd.

Silné emoce v nové sociální roli

Mezi druhým a třetím rokem se dítě postupně osamostatňuje zejména v oblasti sebeobsluhy – učí se chodit na toaletu, dokáže se samo najíst a napít, svléknout/obléknout, ale potřebuje k tomu vytvořit optimální podmínky – zajistit dostatek času, v případě nezdaru je mu nutné poskytnout podporu, povzbuzení a eventuálně drobnou pomoc/asistenci.

Emoce dvouletého dítěte se vyznačují vysokou vznětlivostí a silou při krátkém trvání. U dvouletých dětí lze očekávat konflikty mezi sebou, neboť se snaží například získat určitou hračku, kterou má druhé dítě.

Pro dvouleté dítě má velký význam rodina. Navazování kontaktů je tedy ryze individuální. Dítě potřebuje ke svým hrám ostatní děti, pomocí nich si postupně utváří pocit vlastního „já“, ale zároveň je pro něj důležitá i přítomnost dospělého – pedagoga MŠ, který jeho hru utváří a moderuje. Prostřednictvím hry začíná dítě chápat rozdíl mezi „já/můj“ vs. „ty/tvůj“ – dítě chápe rozdíl mezi „vlastním a cizím“ a odmítá půjčovat svoje věci. K formování dětské identity přispívá i to, jak dospělí o dítěti mluví, protože dítě v tomto věku přijímá jejich sdělení bez jakékoliv kritiky/korekce. Dvouleté dítě již dokáže akceptovat nastavené normy chování a samo říci, co má dělat, nebo co naopak dělat nemá. Dítě, jež navštěvuje mateřskou školu, získává novou sociální roli, která je součástí jeho sebepojetí.

Autorka pracuje jako odborná asistentka na PdF UHK.